

TÉRKÉPNYELV

Középen mély hasíték, belső oldala sötét ciklámen, a sánc két oldalán emelkedni kezdő nyelvhát viszont fehéres, annyira, hogy lepedéknek tűnik. Valójában az ízlelőbimbók polipszívókákra emlékeztető kitüremkedései fehérek ott, ahol a legsűrűbbek. Mint egy zuzmótelep. Csak a nyelvhegy sötétrózsaszínű, rajta a ritkábban álló ízlelőbimbók gombostűfejei hivalkodón élénk, sötét ciklámenek. A nyelvgyök és a nyelv két oldala kivilágosodó fehéres rózsaszín: ez a nyálkahártya lehetne az orrüregben, a nyelőcső belsejében vagy akár a gyomorban. Térképnyelv. Kicsit mindig szomjas, kicsit mindig ég.

Van a színekülönbségnek jelentősége az ízlelésben, az ízlésben? Mit szeret ez a színehagyott nyelv, ez a kettéhasadt nyelvhát? Az őszibarack húsát, a gyümölcsökből leginkább a színeseket – vérnarancsot, rózsaszínű grapefruitot, dinnyét, meggyet, szedret, sárgabarackot. Ökörszív-paradicsomot. Az almákból a leves, savanykás nyári cirmost, a jonatánt, batult, hammers-teint, pónyikot. A sötétzöld és vöröses szélű salátát, cikóriát, spenótot, sütőtököt. Van-e a színeknek köze ahhoz, hogy mi történik a szavakkal? Van a szavaknak íze, állaga, húsa, rostja, hőmérséklete, vagy csak annyit érzünk, hogy frissek vagy pállottak, pinceízűek, penész-szagúak? Van-e köze a hangok színéhez? A hangot persze nem a nyelv modulálja. Valie Export videója: interjú közben a szájüregébe rögzített miniatűr kamera veszi a nyelvgyök, a garat, az uvula összehangolt mozgását. A képernyőn az elkényelmetlenítő képek, tanulmány off-vörösből: az egymásra hajló, összeérő és szétváló, előtüremkedő és belappadó húsredők szakadatlan munkája. A hang húsa. A test igévé lőn: a vak, beidegzett húslebenyek és a légáram találkozásából megszületik az összetéveszthetetlen hang. A költőien lakozás gyöke. Performansz az emberi szélén: legalább olyan felkavaró, mint Beckett *Nem én* című színművének filmváltozata, ahol egyetlen, a feketeségből nyúló, test és arc nélküli megvilágított száj beszél embertelenül gyorsan, Billie Whitelaw összetéveszthetetlenül felismerhetetlen szájja. Itt, ha nem tudnánk, hogy egy száj belsejében vagyunk, azt gondolhatnánk, hogy a gyomorszáj vagy a zsigerek mozgását látjuk valós időben – képtelenség elhinni, hogy az interjú hanganyagát ezek a mozgások adják ki. A nyelvgyök, a garat arra is való: emésztésre (a nyelv Chomsky szerint evolúciós melléktermék, véletlen). Zsigeri hangzás. The schizo's talkatalka. Nyelvhasadás, földindulás, a fejemen

egy koppanás. A koppanás után kukuj nő – vagy cucuj, már az óvodában így mondtam: velem született nyelvhasadás.

Van a nyelvnek hangszíne? A nyelvvel hangszínt is váltunk, nem csak intonációs mintázatot – illetve, a hanghordozási mintázat megváltoztatja a hangot. Másképp viselkedik a test. Másképp gesztikulálunk idegen nyelven: inkább, vagyis jobban, hiszen a nonverbális kommunikáció nemcsak segíti, néha egyenesen helyettesíti a félrecsúszó, suta, a saját nyelvünkéről fordított mondatokat. Miután megtanultunk idegen nyelven gesztikulálni, elkezdünk a saját nyelvünkön is. Félrejárnak a szavak: kukuj, cucuj. Szeretek macskát sündörgetni: nekem ez kedveskedő-vicces, simogató szó, a macska is hozzámsündörög, amikor törleszkedik vagy a hátán hemperegve várja, hogy simogassam, így simogatjuk egymást. Az értelmező szótár szerint rosszban sántikál (aki sántít, miért rossz?, ne a nyelvtől várd, hogy megértésre taníts), ólálkodik, settenkedik, hátsó szándékkal, kerülő utakon.

Herta Müller írja a román nyelvvel való találkozásáról a városban, tizenéves korában, hogy láthatóvá tette a németet: megkezdődtek az áthallások a szavak közt. A román *tren* ('vonat', a francia *trainer*, 'húzni, vonszolni' igéből) a német *Tränen*-re, könnyekre rímelt: könnyes szó. Ha két- vagy többnyelvű közegben nősz fel, a másik nyelv láthatóvá teszi a sajátodat – a másik nyelv mindig ott van, akár használod, akár nem. Már nem tehetsz úgy, mintha a saját(od) adottság lenne, hisz minden szavára, szavainak minden értelmére jut valami értelemelcsúszás a másik nyelven: egy majdnem. (Jó fordítóiskola: a nyelvek közti közlekedés csupa köz – rés, a réstől lesz közöm hozzá. Csupa majdnem a fordítás: a majd-igenek folyton elodázott ígérete.) *Mă-ta pe gheață*, nyelv: anyád a jégen. Anyanyelv mint lúd a jégen: folyton elcsúszik (úgy is, mint, ez még elcsúszik, de legközelebb azért vigyázz). A másik feloldás: tegyük jégre, jegeljük, hogy el ne romoljon. Anyanyelvünk, hagyományaink megőrzése: lefagyasztás, úgy nem kell sem használni, sem érteni, a rituálisan elővett szavak, frázisok kopognak keményen. Így lesz az önsajnálát és önfelmentés nyelvén az esztétikai vágyálmok netovábbja a borostyánba fagyott légy: ha valami csoda folytán kiolvadna, kövületként nem sok esélye lenne az élők közt. A jégre tett libaanyó-nyelv viszont csúszkálva tanul járni; a korcsolyázó gyorsabb, mint a távgyalogló.

La main dans la main / vers Glasnevin, énekli Didi Gogónak. Glasnevin csak tűnik franciának: Dublin temetője, a nemzeti sírkert, hol Daniel O'Connell, Parnell sírjai domborulnak. Úgy tesz, mintha francia helység-név volna, csak úgy jön ki a rím. A sehol fel nem lelhető tájban, ahol a levéltelen fa áll az út szélén, kettéhasad a hangzó papír és fül között, szétvál-

nak a referenciák: *la tête en Normandie*, ismételteti Lucky, mint a beakadt lemez – az angol változatban viszont *a skull in Connemara*. En Normandie, ahol Saint-Lő is állt, amíg a németek után a szövetségesek porig nem bombázták, így lett „a romok fővárosa” és a helyszín, ahol legutóbb látható „az emberiség romokban” – ahol ’45-ben Beckett az ír Vöröskereszt önkénteseként szolgált. In Connemara: a vigasztalan, lepusztult ír vidéken, talán a nagy írországi éhínség kísért, talán csak a trópusokon innen fekvő szomorú, függetlenné igen, de szabaddá nagyon sokáig nem vált gyarmatok. Descartes helyén Berkeley. A fordítás sosem szimmetrikus: vannak referenciák, amelyek csak egyik nyelven jelennek, sebhelyek és nyomok, amelyek nem egyformán láthatók. Az angol változatban ír-angol a mondat szerkezet, árulkodón hiberno-angol szavak: a nézőtérre kinéző Didi és Gogo nem egyszerűen mocsarat (*palude, marsh* vagy *swamp*) kémlel, hanem bog-ot: tipikusan írországi lápvidéket.

Dario Fo komikus misztériumjátékának, a *Mistero buffónak* az evangéliumi szereplői és nevető Jézusa sosemvolt középkori, kompozit északolasz – lombard, ligúriai, provanszális – dialektusban beszélnek, lágy hangzókkal és diftongusokkal: *fiól (figlio)*, *ögi (occhi)*, amelybe néha egy-egy délolasz szó keveredik. (Ő annak a nemzedéknek a tagja, akik a dialektust a fasizmus sztenderd, nációvá boronáló össz-olaszával szegezték szembe – Pasolini a friuli, majd romanaccio, Giorgio Strehler dalaiban a milánói alvilág, Cesare Pavese a piemonti vidék érdes nyelvében próbálta hallani, talán naivan, a test ideológiákhoz és kötöttségekhez nem alkalmazkodó nyelvét, az ellenállását.) Nemnyelv a nyelvek találkozásánál: jó alap az újraírandó evangéliumokhoz.

Visszatérő álmom, hogy menetrend szerinti hajójáráttal kimegyek a Trieszti-öbölből egy, az öblöt szélteben lezáró szigetre, amely a valóságban persze nem létezik (ha létezne, leginkább a velencei Lidóra hasonlítana, a formáját kivéve), partján mintha egy pionírtábor rekvizítumai volnának szétszórva közepesen magas, tűzfalas épületek közt. És valahonnan – álomban pontosan ismerem az utat – több kilométer hosszú csatorna indul – két oldalán bazár, barokkba forduló színes épületekkel –, amely végül a velencei autóbusszállomás mögé torkollik. Onnan egyenes vonalban, mégis egyszerre a Canareggió és a Giudeccán van a hely, ahol lakom: barlangszerű szoba, egy lakókocsi és egy bárka-lakás keveréke puha holmikkal kibéelve, megnyugtatóan behallatszik a víz guppogása. Szükséges-e hozzátenni, hogy soha nem laktam sem lakókocsiban, sem bárkán; egyetlen

szobám falán sem lógtak zsebszerű szőnyegek; Velencébe vagy Triesztbe visszajárásaim során az álombeli utcához semmi hasonlót nem láttam. Ez a pied-à-terre: az én szárazom a vízen, egy szigetváros szigetén, ahová száraz lábbal lehet átkelni egy csatorna partján, amely a tengert szeli át. Tengeri száraz, Augenweide és pied-à-terre: a kicsúszott jelentések, félig értett szavak egyszeri nyelvtérképei. Joszif Brodskij velencei visszajárásainak könyvét, a *Fondamenta degli Incurabili*t német fordításban olvasom, szótárazás helyett találgatva, így rögzül a tüneményesen szép velencei nő, Augenweide kettős csúszással, mint a szem blendenyílása, a tekintet legnagyobb feszítávolsága. Mint amikor az ember idegen nyelveken álmodik, a mondat elindul egy nyelven, és aztán kifordul, visszahajlik, becsavarodik egy másikba. Sündörög. Senki se ismeri ki magát a mozgásán, mégis minden szava érthető.

Kisgyerekkoromból leginkább két meséskönyvre emlékszem: nagy, puha kötésű kötetek egész oldalas illusztrációkkal. Az egyikben Petre Ispirescu román népmesékből írt, a másikban Madame de Ségur szorongatóan bizarr átváltozásokkal teli tündérmeséi. Három-négyévesen a legtöbb mesét kívülről tudtam, a könyvet lapozva átláttam a mondatok egymásutánját, fordulataik ritmusát azelőtt, hogy megtanultam volna olvasni (az olvasás élménye később összemosódik ezzel a mondatokat ismétlő hangzással). A mondatokat a fülemmel tanultam meg, a szemem egy ideig csak az emlékezetemnek, vagyis a fülemnek segít. Hangosan mondom – később már olvasom – azt, ami benne van a fülemben, hogy a fülem rögzítse a ritmust. És ebben a felmondás és olvasás közti képlékeny sávban a szavak kezdenek úgy viselkedni, mint de Ségur hősnőjének tündérkeresztanyja és segítői, a fésűk, köszöntők (vagy naspolyák?, a két szó nekem sokáig egyet jelent) és ruhadarabok, csak fordítva: az értelemmel-telítettség napsütötte sávjából a hangzók kihengerednek, a magánhangzók kivájódnak, hordósodnak. Minden magánhangzó mögött egy miniatűr száj nyílik akkora üreggé, hogy eltűnik benne a száj, mint egy spaklival elkent Bacon-üvöltésen, vagy mint rezesbanda elhangolódott katonai indulójában a gyászzene. Minden hangzótorzulásban van valami mintamókusfentafán, de valami fenyegető is: felvoidulnak a szavak. A pillanat, amikor meglátom, hogy a bohóc félodalt fel-, féloldalt legörbülő szája rúzsból van, és alatta kirajzolódik a hússzáj mozgása. Sokáig nem tudom, mi indítja be a hangzóknak ezt a kiöblösödését, vákuumozódását: egyszer csak megtörténik, a fülem már mindent másképp hall, vadászik az első árulkodó megcsúszásra, behorpadnak és kiüremkednek a frekvenciák, sok-sok évvel később, amikor először hallom

meg Beriónak az *Ulysses* Szirének fejezetéből írt, beszédhangot manipuláló *Sequenza – Omaggio a Joyce*-át, olyan érzésem van, mint ahogy a városban egy sarkon befordulva hirtelen megpillantanám a csatorna partját, ahol álomban gyalogoltam. A szokásos módon kezdődik, ä, î-t próbálgatok az ö, ü helyére, a rövidet megnyújtom, a hosszút megrövidítem, a hangsúlyt másik szótagra tolom át. A kicsi, elkent szájak trenírozással bármikor előhívhatók – igaz, eltüntetni már sokkal nehezebb őket. Elég egy szavakkal teleírt papírra, a betéve tudott meséskönyvek valamelyik oldalára ránézni, már tátognak is, indul a jelentés maghasadása. A szó egy; egyetlen szó sem egy. Miután reggel-délben-este gyakorlom, a fülem és vele a szavak kifáradnak, a lemezjátszó tűje megszokja, hogy visszaugrik ugyanabba a sáncba, a hangzókat nem éri már olyan dús, csodás elváltozás. Megtanulok olvasni, és már ritkán lassítok annyira, hogy a betűk fegyelmezett alakzatai kivájódva nem rendeltetésszerű hangokat adjanak ki.

Már korán természetes lesz, hogy nemcsak a szavak, de az ismerős nevek is elmásolódnak, elcsúsznak, ha a másik nyelven mondják őket. Óvodás vagyok, hetente egyszer fanciórára járok, a tanárnőm elegáns román hölgy lant alakú frizurával, színes japános kimonókban. Gyöngyi babámon gyakoroljuk a mondatokat. Otthon büszkén demonstrálok újonnan szerzett tudásomat: *la poupée s'appelle Ghionghi*, a hangsúly jól megnyomva az utolsó i-n. Mindig egyetlen nyelven beszélünk – soha nem egyetlen nyelven beszélünk, figyelmeztet Derrida *A másik egynyelvűsége, avagy az eredetprotézisben*: az óvodás kisgyerekeknek erről rétegzett tapasztalati tudása van, az egy-nyelv hanta, évzáró ünnepségi mutatóvány, a másik nyelv ott könyököl a vállán, kiölti ránk a nyelvét (a nyelv nyelvét – a nyelvet öltő nyelv szép kis mise-en-abyme. A nyelv, amint kiölti a másikját: férc szakad, varrat felfelik, lepel hull, felesel a nyelv a nyelvének, ne is reméld, hogy szófogadón befogom pörös számat – mit nekem ti patinásra öregített eredetprotézisek).

A román a legtöbb házban először a *nicht vor dem Kind* nyelve, aztán családi nyelv, sőt családi tolvajnyelv lesz, a ki- és becsempészett szavak kódolt nyelve, amelyben ott bintuiál az összenevetés: ahogy a családi eufemizmusok, úgy ez is családonként változik, bár persze terjed, sőt, ozmózissal össze is olvad. Már megint milyen mindru ciobănel vagy – megfejtése: meg kell combosodni. Mitől vagy ilyen lesináta? Egyik első babám Pepelátye: műanyag karjai és lábai nem műanyag törzsbe vannak becsavarva, mint a többinek, hanem egy rongyzsákra rávarrva, így mindene lóg. Ki adhatta neki ezt a nevet? Minden barátnőmnek van Pepelátye-babája, bár természetesen senkinek nincs még fogalma arról, mit jelent a papá-lapte. Évekkel

később jövök rá, hogy Pepelátye egy fordított Ghionghi, csak itt a nevet már készen kaptam.

Kisebbségi nyelv: anyád a jégen, kényszerkorcsolyapálya. A spuri spulnak hangzik (mint egy lebomló spulni cérna). A repeszteti tárgyas ragozású: repesztjük százhússzal (az utat? az autót? Obiect nedefinit). A kisebbségi nyelv idejekorán megtanít az eldöntetlenség jelentéstöbletére. Szűkebb, jobban átlóg, átcsúszik – hová is? Példamondat, mint a kisebbségi nyelvi (ön)közizagzatás csúcsa: vakantálódik a poszt. Kisebbségi nyelv több lében kanalaz – vagyis fejlettebbek az ízlelőbimbói (recept: kisebbségi nyelv saját levében párolva. A saját lé gyorsan kocsonyásodik). Kisebbségi nyelven a friss, tévéből vagy filmekből felnyalt szleng: felvágás (hideg, felvágott nyelv paradicsommártásban, valamikor ünnepi asztalaink kihagyhatatlan fogása, akárcsak a kocsonya). Kisebbségi nyelv több világot nyalt (meg hát rendszerint több világban is nyalt). Milyen az anyanyelv, ha az anya történetesen román nyelv- és irodalomszakos?

Kisebbségi nyelv közös nyelv: csupa köz. Közös, úgy mint hibás, vagy gazos. Résen van: benne. Kisebbségi nyelv, amikor nincsenek modelljeid a szabatos, szakszerű, gördülékeny élőbeszédre. Kisebbségi nyelv az, hogy a beszéded konzerv, keresed a szavakat. A beszédképtelenség, a töredezettség, vontatottság, a sutaságok és körülírások minden nyelven másak – nincs két egyforma térképnyelv. A bevett fordulatok, a modorosságok, keresett szavak látványosabban turkálósak – a keresetlenek látványosabban darabosak, mint a többségi, sztenderd nyelven. De kisebbségi nyelv az is, hogy családi argónk fordulatai hogyan terjednek át, itatódnak fel más családi tolvajnyelvekbe. Disszeminação mint *disschemination*, eltérés az útról, úttalanítás, figyelmeztet még Derrida, sőt: sémitelenítés, népirtások diszkrét bukéja. A térképnyelv sáncai nem egyenes vonalúak, nem adnak ki szabályos rajzolatot.

Kisebbségi nyelven a példamondatnak: ha tyúkod nincs, ha megöled se tojik, más a humora, mint a többségin. Kisebbségi nyelv nemcsak a gondolatnyi szünet, amíg eldöntöd, vinetét vagy padlízánt mondj-e. Mind a kettő kölcsönzó, egyik románból, másik bolgárból-törökből-arabból-perzsából, de az utóbbi számít sztenderdnek. Ha padlízánt mondok, hasonulásmajom vagyok. Ha vinetét, rusztikus majom – vagy, ami még rosszabb: pittoreszk. Igazából mind a kettő pittoreszk. Ha a közegtől függően mondok padlízánt vagy vinetét, hasonulásmajom vagyok: tökéletes mimikri. A többi szó, amit a nyelv kínál – kékparadicsom, tojásgyümölcs –, izzad-

ságszagú, fantáziátlan kínlódmány valaminek a megnevezésére, ami egészen nyilvánvalóan nem hasonlít sem tojásra, sem paradicsomra; tanult íz azon a nyelven, amely ínycsok hívja az ízek tanulóját, holott az ínycsok nincsenek ízlelőbimbók.

Kisebbségi nyelv az, amikor a füled tévedhetetlenül kihallja az akcentus árnyékát, a nyom hült helyét. Kisebbségi nyelv a hült helyre is fúj. És fordítva: a hely hülése az, amit csak kisebbségi füllel lehet meghallani. A (köz)hely hülése, mint évek óta agyonmosott abroszon az egykori folt helyén a fantomsárga.

1948-ban a háború után újraindított párizsi *Transition* folyóiratban, amelynek Samuel Beckett állandó fordítója (bár ragaszkodik hozzá, hogy a neve ne jelenjen meg a fordításai alatt), a szám szerzői között megjelenik egy rövid életrajz a „dublini költő és regényíró” Beckettről. Az életrajzot valószínűleg Beckett közeli barátja, Georges Duthuit műkritikus írta franciául Beckett ötletére, és Beckett fordította angolra. A kérdésre, hogy miért ír franciául, az életrajzi ismertetőben szereplő szerző „erős, vagy inkább gyenge dublini akcentussal” így válaszol, franciául: „*Pour faire remarquer moi*”. A gyenge vagy erős dublini akcentust a francia beszédből persze nem a francia, csakis a (hiberno-)angol fül hallja ki: francia beszélőnek legfeljebb idegenes hangfekvés.

És kisebbségi nyelv az, amikor a taxisofőr, gázszerelő, bolti elárúsító, akihez románul szólok, kihallja a másik nyelven azt, amit én az akcentus hült helyének hiszek, és puhatolózó kérdés után magyarra vált. Egy hangsúly megcsúsítása, egy lélegzetvételnél bizonytalankodás, félrement beszédfordulat elárul. Kényszerű felismerés: sokéves igyekezetem, érdességmentesre trenírozott nyelvhasználatom dacára árulkodó nyomokat hagyok. Nem tudok szándékom szerint átsuranni, sündörögni a másik nyelvbe: rajtam az akcentus, a bizonytalanság, nem-magától-értetődőség bélyege, ki lehet hallani, orrontani, ínycsokni vagy nyelvcsokni. Kényszerű felismerés: minden igyekezetem dacára a másik nyelven mimikrimajom vagyok. Bosszantó, kényszerű felismerés: a taxisofőr, a gázszerelő, a bolti elárúsító – maga is mimikrimajom, nálam, úgy tűnik, sikeresebb – cinkosként tekint rám: lám, mi, mimikrimajmok tévedhetetlenül felismerjük egymást, nyilván összetartozunk, úgy váltunk magyarra, mint valami tolvajnyelvre. Holott nincs közös nyelvünk, szeretném mondani: a köz, a másik nyelven hallható rés végképp nem közös, cinkos odafordulásuk tovakodó. Legszívesebben visszafordítanám a szót románra, vagy megmondanám: nem, nem vagyunk összekacsintó összeesküvők, akik a másik nyelven kódolt szavakkal adják egymás tudtá-

ra, hogy ugyanabba a csoportba tartoznak, és egymás felismerését követi valamilyen rituális gesztus, hogy kölcsönös segítségnyújtással tartozunk egymásnak. Holott mi idegenek vagyunk, akarnám mondani. Ráadásul kisebbségi nyelven nem lehet rendesen távolságot tartani: a magázás formái nyögvenyelősek, a visszaható névmásból kényszerképzettek. A *maga* kisebbségi nyelvhasználatban durván közönséges, az *ön* pedig léletszerűtlen műszó; egymás nevét ismételve csetlünk-botlunk, igyekezve kikerülni a tetszikelés nevettségességét. Menekülnék vissza a román biztonságába, ahol a távolságtartás, a magázás elegánsan könnyed, akár fesztelen is lehet. Ahol magam dönthetek arról, mennyi bizalmaskodást engedjek meg. Kisebbségi nyelv az, hogy őrködsz a másik nyelved fölött, és vigyázol, hogy le ne lepleződj. És kisebbségi nyelv az, hogy folyton lelepleződsz. Kisebbségi nyelv az is, hogy vehemensen bizonygatod magadnak és másoknak, hogy a nyelvtől még nincs egymáshoz közünk – hogy azt feltételezed, a közöktől el kell határolódj. (Kisebbségi nyelv az is, hogy allergiás vagy bizonyos szavakra. Medve, megmaradás, ápol, mi.)

Sohasem bíznám rá magam olyan íróra, aki azt mondja, otthona a nyelv – aki „otthon van” a nyelvben, bármelyik nyelv(e) legyen is az. Nem véletlen, hogy Herta Müller idézi, az otthon nem a nyelvben van, hanem abban, amit a nyelven mondanak, bármelyik nyelv legyen az. Bármelyik nyelv bármelyik szava – megannyi kilakoltatás, megelőzöttség, örökcédula, születési bizonyítvány, hagyatéki tárgyalás, priusz, határmezsgye, felzászló-zottság, bejelenteni- és elvámolni való. Árnyjáték-típusfigura: bumfordi- esetlenül, vagyis ésszel a nyilvánvalónak elkönyvelt dolgokra és szavakra rákérdező és így kínos-sikamlós, vagy legalábbis kényelmetlen, azaz komikus helyzeteket okozó Karagöz, a feketeszemű: caraghios. Nyelv-árnyékok.

A szeretkezés nyelve, ha őszinte, idegen, mindkettőnknek. Különbejáratú nyelvünkben a „saját” nyelvünk szavai díszítmények, fioriturák, éppolyan idegenek, mint a közlekedőedény, ahol a legnagyobb a közösen értett áthallások száma. A másik számára éppúgy idézetek lesznek, mint valamelyik Monty Python-poén vagy homéroszi jelző. Minden szó eleve idézet, de ha nem tudom, honnan: a te hangodat idézi meg, azt, amelyiken hozzá- zám beszélsz. Nem hallom benne sem a tankönyvirodalom obligát műveltséganyagát, sem a felfedezés és újrafelfedezés kicsi rekeszizom-ugrásait, sem a slágerek fáradt refrénjeit: az idézet a te hangszíned, a zs-be forduló szóvégi r-ek, a szóközépi fátyol, a csúsztatott sz-ek, az egyes szám első személyrag kicsi vhörrvénye a szerelem-szó végén, mély és magas l-ek, a hang

pontos mélysége (rekeszizmom szeizmográfja). Hasretim, ruhum, aşkim: a nyelv, amelynek nyelvtanából elsőként az egyes szám első személyű birtokos ragozást tanultam meg. Anima mia: a mosolyodat előbb hallom, mint látom, hallom a nevetés és meghatottság közti pontos hangfekvést, hány keresztet vagy bés előjelzés, éppúgy, ahogy hallom, hogy egy könyvízü nyelvtani szerkezet kicsit elcsúszott kiejtésünkkel, vagy az én mindig fáziskéső hanglejtésemén épp ebben a hangfekvésben, ezekkel az előjelzésekkel nem disszonáns. A hátracsúztatott *ı*, a magas és alacsony *l* közti különbség, az *â* és az *á* pontos hosszúsága – a másik nyelven. A nyelv, mely először a Jabberwocky fordításán keresztül szólalt meg nekem, a te „saját” nyelvhangodon: amikor a halandzsát az idegenségtől nincs, ahogy megkülönbözteted, amikor nincs ahonnan tudnod, hogy a szenzuálisan érdes zár- és réshangok valószínűtlen egymásutánja mennyire esik egybe a nyelv „normális” hangtérképével, és azt különösen nem tudhatom, hogy a te hangod azon a nyelven, a „sajátodon”, mennyire összetéveszthetetlen.

La poupée s'appelle. Birtokolt nevem hangzói: melyik vagyok inkább „én”, a zárt *e* vagy *é*, hosszabb vagy rövidebb *á*, ki szabályozza a hangzókat – és az, hogy az *e* mennyire nyílt vagy zárt, merrefelé lejtenek a szavak, mennyire a te egyedi hangképzésed, és mennyire az Isztambul-Izmir-Ankara, ez vagy az az egyetem szabályozta kiejtés? Közlekedőnyelvünkön hol lehull nevünkről az ékezet, hol nem, a billentyűzetet sem mindig állítom át, az ideoda csúszkáló *a-k* és *á-k*, *e-k* és *é-k* egyfelől, a magas és mély *l*, a gondolatnyira hallható torok-szünet és hangzó hátrahúzott *r* közti szinte érzékelhetetlen különbség a nevedben, amellyel még mindig nem boldogulok: mi az „igazi” nevünk? You kiss by the book, mondja Júlia Rómeónak, de milyen, amikor nyelvkönyv szerint? Nyelvkönyvek, könyves nyelvek, küldd el magad helyett a hangodat jármű, metafora feliratú busz, idiotikosz magánterület – belépni tilos, de azért mindenki átgyalogol rajta. A nyelvből, amit feltaláltunk, semmi sem a miénk, hacsak az elcsúszásaink nem.

Devgilim: a félreütés beléptet egy emberszagot orrontó óriást, *dev*. Mint kiderül, rímelt egy fordítói megoldásra, Kafka *Átváltozásából az ungeheures Ungeziefer* jelzőjére: egy modern költő köznyelvesült portmanteau-szavára, amely a *dev* gyökkel cserélte le a klasszikus költészet valószínűleg ugyancsak kitalált *bencileyim* (hozzám hasonló) szavából a névmás *ben*-t. Még mindig hasonlít hozzám, csak felismerhetetlen, ungeheuer. A fotó az esti fényben a köveken sokméteresre giacomettisedett árnyékokkal – rád ismerem-e még ebben az átváltozásban: félreütés, fordítás, Kafka és Karagöz/caraghios, herseyden çok.

Közlekedőedény-nyelvünk: kiejtésünk minden hangzója mimikri, egykori kazetták, filmek, tanáraink hangzóinak utánzása, amit annyira bejártunk, hogy a sajátunk lett – egykor „saját” nyelvünket is így tanultuk, ilyen mimikrivel, de akkor még azt hittük, ez „a” nyelv. Ha félálomban melegért hozzád tapadok, vagy betakarlak, ebből mennyi ösztönös, mennyi olyan mozdulat, ami volt már máskor, máshol, és mennyire itt és most, csak a miénk? Amikor „saját” nyelvünk betüremkedik, becsordogál a közlekedőedénybe a többi közlekedő nyelveinkkel együtt: amikor egymás viccnek szánt vagy kicsúszó tükörfordításait értjük, és jelentések lesznek – a beidegződött hibák, rések, sosemvolt kifejezések lesznek a mieink, a tükörfordítások, amelyeken keresztül egymás nyelvét tanuljuk a közös nyelvünkön. A nyelven, amelyen hamarabb hallottam kedvenc szerzőim úgynevezett fordíthatatlanságainak a fordításait a te szavaidból, mint azt, hogy kérek egy kávét, és köszönöm. A nyelvnek nem a pontossága, hanem épp a pontatlansága a miénk: minden, ami a pontszerűn kívül esik, szétszórva. Confusing the cat. Holdudvar hold nélkül, egymásra kenődő, visszaverődő fénypázmák, szaporodó könyvjelzők a még olvashatatlan könyvekben, árnyékfigurák körüli halvány fény, passzázs, légfolyosó, terminál, exodosz. Amikor először futtatom végig a szememet a kiadód honlapján, amely nevét egy kultikus regény abszurdista titkos társaságának a köszönéséről kapta, megkapom a pontszerű hiány körül szóródó ismerősséget: melankoliden, editör, saksafon, kapak diseni, és minden szavak közül azt, hogy rutin.

Szerelemnyelv mint kisebbségi nyelv, legkisebb közös többszörös: a közlekedőedényben tébláboló, jövő-menő közl(eked)őnyelvek, csak kettőnknek olvasható párhuzamos kapcsolások. Nem a szavakat: a közöket újra feltalálni, a réseket, repedéseket, kicsúszásokat, amelyektől *közöm* lesz hozzád. Te, te, te, te, tégy mint egy pecsétet, törülközőnkre vérfoltot. Dope is my only hope / Edet ol, ey alkohol! / Tápszerem a kábszerem – megfjéjtés: a felvilanyozott és belezúgott közti pontos hely. O rocks, the Greeks, the Greeks, hovercraft, co-ome to me thou lost one, joygush tophthrub, confuse the dictionary, Turangalila, seedcake, fertőtlenítő, mit adtak nekünk valaha is a rómaiak, istenikegy işçi, işçi, yürü be melós, oley oley, yesyesyes. Térképünk egészen allak bullak: Dásein (Dawson) Street Dublin, Megaro Mousiki, Syntagma oda-vissza, a naturistát odagonzó szűz partok, Glen Bolcain, Amerikám. Eight-limb embrace, kasik, kasnak: topográfiai jelek, ahogy lehámlanak a terület valóságáról és egyenetlenségeiről, lekottázott és lejátszott hang. Bartók verbunkos ritmusú első román tánc szoz-on makammá játszva, vagy Coltrane, ahogy Eric Dolphy szétcincálja.

Szavak, amelyek kvázi térkép nélkül és tartalom nélkül elváltak használati szótáram sosem használt rekeszeiben, testté lesznek: szülők, nagyszülők, dédnagybácsik fényképén szemöldökké, ellentétes irányba göndörödő fürtté haj és homlok véglegesen soha el nem döntött határvonalán. Rum. Cserkesz: ez jelent egy népirtást a sok közül, amit elfelejtettünk annak nevezni – a XIX. század közepén minden indok nélkül, vagyis pusztá fajgyűlöletből, ahogy a genocídiumok történni szoktak, az Orosz Birodalom elhatározza, hogy a kevéssel korább elfoglalt kaukázusi területről eltakarít egy több néven ismert népet. Akit le nem gyilkolnak, azt kitelepítik az Oszmán Birodalomba, ahol pompásan rabszolgáskodhatnak, az úton további száz- ezrek pusztulnak el, így megy ez ezen a kurva földön, ahogy kedvenc szerzőnkél áll. Ping, a telefonom jelez, épp egy hetvenes évekbeli francia Beckett-lel angol fordításának truváját küldöd át, ellenőrzöm, ezt én is bejelöltem, bingo likewise ditto, duplamosolyú zárójel, útközben javítom triplára.

Minden, ami történik, olyasmi, ami fordításban szokott történni, csak itt többnyire nincs kiindulási nyelv, csak kiindulás, és cél nyelv sincs, cél, ha van, a fordítás maga, jöves-menés a közlekedőedényben, beérkezés, megállapodás, és főleg biztosítékok nélkül, hiszen végtére is fordítók volnánk, mucizem, csak épp egymás fordítói nyelvéhez nincs hozzáférésünk, vagyis az, amihez van, a férésből a rés, a réshangok indítása, elférünk benne. (Ezt a szöveget is a mi nyelvünkről fordítom, és azonnal iszkolni kezd a jelentés.)

Hogyan adsz egy-egy csetlő-botló, lestrapált klisényelvet parodizáló Eumaiosz-mondatra az *Ulysses*ből egy jellegzetes Orhan Pamuk-i mondat szerkezeti anomáliát: miközben (hosszú, többszörösen alárendelt, elágazó mondat), addig (rövid mondat). Hogyan csempészek egy-egy vitriolos (sejthetően konkrét személyeket és politikai helyzeteket parodizáló) Szentkuthy-mondatba Joyce-tól vagy a korai Beckettből vett fricskát. A szmájlit kívánó fosforo-Bosporo rím Haris Alexiou dalából törökül, majd olaszul. Csupa etikátlan fordítói beavatkozás, csupa esemény. Karneváli szóontásokra alkalom: carne vale, egy húsevő egy vegetariánusnál, eljövendő sovány évek ígérete. Vevő, aki a húszas képes levelezőlap-csomagot négy különböző pénznem apróival fizeti az utcai árusnak – utcai árus, aki fejben számolja az átváltási árat, tenyérből elveszi az aprót, és pontosan visszaad. (Isztambul, 1990, a kinyílt világ még friss volt, és bumfordi-esetlenül, caraghios, schiappa, mozogtunk benne, kelet-európai már-nem gyerekek, még-mesze-nem felnőttek.)

A nyelv, amelyen fegyvertelen vagyok, de legalábbis mal armé, amelyen nehezemre esik megkülönböztetni a költészetet az érzélgőstől, to tell a green field from a cold steel rail. Rád bízni magam, hiszen te is fegyvertelen vagy. Ruhum: mennyi benne a Ruhe, holott a nyughatatlanság egész könyvtárának, sztoa bibliójának kellene ott lennie: lecsillapodik a szívverés, a kapkodó légzés, kigyalogolok a reptéri parkoló legtúlsó végébe, a felirat közli a rövid távú sztászis árát, most szállt le a géped, nemsokára lépkedsz már az útlevelellenőrzés, csomagfelvétel, exodosz felé, felém. Vuslat – rekeszizom és térdek kicsi remegése, a kéz remegése a bőrönd fogantyúján, warte nur, balde.